

Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişmesi

Prof. Dr. Oktay Aslanapa*

Halı, Türklerde üstünde oturulan, namaz kılınan gündelik bir eşya olduğu halde kültürümüzün bir ifadesi olarak sanat eseri kalitesine yükseltilmiştir. Türklerin yaşadığı bir bölge olan Sibirya'da, Altay Dağları eteklerinde, Pazırık kurganlarının beşincisinde buzul içinde bulunan en eski halı Türk düğümü ile yapılmıştır. Bu halının Asya Hunlarına ve M.Ö. 3.-2. yüzyıllara maledilmesi genellikle kabul edilmiştir. Ayrıca Türkolog Osman Nedim Tuna'nın kurganda bulunan koşum takımlarında ağaç üzerine Göktürk yazısı ile Türkçe kelimeleri okuması Hun Türkleri ile bağlantıya işaret etmektedir.

Rudenko'nun Pazırık Halısı'nı keşfinden 45 yıl kadar önce 1906-1908'de Aurel Stein Doğu Türkistan'da Lou-Lan'da 3. ve 4. yüzyıllardan kalma düğümlü halı parçaları bulmuştur. 1913'de A. Von Le Coq Turfan araştırmaları yaparken Kuça'nın batısında Kızıl'da diğer bir düğümlü halı parçası bulmuştur ki, bu da 5-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Abbasi zamanında Türklerle Halı Sanatı Batı'ya İslâm Dünyası'na getirilmiş olup, eski Kahire (Fustat) da bulunmuş halı parçaları arasında Kahire Arap Müzesi'nde bulunan küfi kitabeli iki parçadan biri H. 202 (M. 817/8) tarihli. İnce koleksiyonundaki diğer parçalarla birlikte Lamm tarafından yayınlanan küfi kitabeli üçüncü parça Washington Textile Museum'dadır. Bu halılar Abbasi devri örnekleri olarak görülür. Düğüm tekniği bakımından, Doğu Türkistan'da bulunan parçalarla benzerlik bunların Türk menşesine bağlılığına işaret edebilir.

Resim/Picture 1

Konya Selçuklu Halısı 13. yy (3.20x2.40 m.)
İstanbul T.I.E.M.

Konya Seljukian Carpet, 13th century (3.20x2.40m.)
İstanbul T.I.E.M

*Sanat Tarihçisi, Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Şeref Üyesi.

Historical Development of

Turkish Art of Carpet-Weaving

Prof. Oktay Aslanapa*

Carpet, despite being a daily furniture of Turkish people used for sitting or praying, has been raised to level of a 'work of art', a type of expression of our culture. In Siberia, a region where Turkish people used to live, at the feet of Altay Mountains and at the fifth of Pazırık kurgans, the oldest carpet found under glaciers was woven using Turkish knot. It is a generally accepted idea that this carpet is appropriated for the Asian Khuns and for 3rd-2nd centuries BC. Furthermore, a connection with the Khun Turks has been pointed out by Turkologue Osman Nedim Tuna who read Turkish words written in Gokturk alphabet on wood of harness that had found in the 'kurgan'.

45 years before Rudenko explored the Pazırık carpet, in 1906-1908, Aurel Stein had found knotted carpet pieces dated 3rd-4th centuries in Lou-Lan in Eastern Turkistan. In 1913, during his Turfan researches, A. Von Le Coq found another knotted carpet piece in Kızıl, in west Kuça, which dates back to 5th-6th centuries.

In Abbasî period, Turkish people brought the art of carpet-weaving to the world of Islam. One of the two carpet pieces with *kûfi* inscription found in old Cairo (Fustat), in Cairo Arabic Museum, dates back to 817-8 (202 in Muslim Calendar). The third piece with *kûfi* inscription published by Lamm along with other samples in Sweden collection is in Washington Textile Museum. Those carpets are considered as samples from Abbasid period. The resemblance they have shown with those in Eastern Turkistan in terms of knotting technique may point out to their Turkish origin.

Considering that Samara, the centre of the Abbasid people (838-883), was a city established for Turkish military units, a connection with the art of weaving of 9th century Abbasid period is easy to be formed.

Two small pieces of carpet found by Lamm in Fustat

and appropriated for Stockholm museums are characteristic for samara style. Those correspond to the techniques of carpets pieces found in Turkmenistan with their short woollen yarns lined upon single wefts. Their geometrical compositions comprising of lozenge-shaped figures are parallel to those of Turkish carpets. Other interesting pieces found in Fustat are in New York Metropolitan Museum. The Cufic letters on the bordures made of yellow-coloured Cufic letters on dark blue coloured ground are more developed than those of Abbasid pieces. Those may be from the period of Tulunlus ve Ahşits. Carpet and weaving quality of the Tulunlus reached its peak at the time of Humeraveyh ruling over Egypt, Syria and Adana.

No piece of carpets was left in Persia from the Seljukian times. Despite the glorious renaissance experienced by all branches of art, the demolition of the Mogols led to a destruction of such fragile goods as textile products, carpets and miniatures.

Nevertheless, we have been clarified on this subject by the Anatolian Seljukians perpetuating the art of Big Seljukians. These are Konya Seljukian carpets of 13th century, which constituted the basis of Turkish art of carpet weaving that would be in a constant development in future. Those Seljukian carpets, explored by Martin of Sweden in 1905 at Konya Alâeddin Mosque, might have been placed there by Soltan Alâeddin Keykubat after 1221 when the Alâeddin Mosque was expanded. Those carpets with 5-6 metres length are among the most monumental samples of Seljukian period with their Kufic written bordures. Geometrical motifs and plant motifs conformed to those geometrical motifs with a strong stylisation are the most important characteristics

* Art Historian, Honor Member of Atatürk Culture Center.

Abbasilerin merkezi Samarra'nın (838-883) Türk askerî birlikleri için kurulmuş bir şehir olduğunu düşünürsek, 9. yüzyıl Abbasi devri Halı Sanatı ile kolayca bağlantı kurabiliriz.

Lamm tarafından Fustat ele geçirilip, Stocholm müzelerine maledilen iki küçük parça halı Samarra üslûbu için karakteristiktir. Bunlar tek argaçlar üzerine sıralanmış kısa yün ipliklerle Doğu Türkistan'da bulunan halı parçalarının tekniklerini andırmaktadır. Baklavalarından meydana gelen geometrik kompozisyonları da tamamıyla Türk halılarındaki örneklere uygundur. Fustat'da bulunan diğer ilgi çekici parçalar New York Metropolitan Müzesi'ndedir. Bunların koyu mavi zemin üzerine sarı küfi harflerden meydana gelen bordürlerindeki küfi harfler Abbasi parçalarından daha gelişmiş haldedir. Bunlar belki Tulunlular ve Ahşitler devrine girer. Tulunluların Mısır, Suriye ve Adana'da hâkim olduğu Humeraveyh zamanında halı ve dokuma kalitesi doruğuna varmıştır.

Bundan sonra gelen İran'da Büyük Selçuklular döneminden hiç bir halı parçası kalmamıştır. Bütün sanatlarda parlak bir Rönesans yaşandığı halde daha sonra Moğolların yıkımları yüzünden tekstil ürünleri, halı ve minyatür gibi dayanıksız eserler yok olmuştur.

Fakat Büyük Selçuklu sanatını devam ettiren Anadolu Selçukluları bu konuda bizi aydınlatmaktadır. Bunlar, 13. yüzyıl başlarından kalan Konya Selçuklu halılarıdır. Bunlar daha sonraki yıllarda devamlı gelişen Türk halı sanatının temelini oluşturmuştur. 1905'de İsveçli Martin tarafından Konya Alâeddin Camiinde keşfedilen bu Selçuklu halıları, Alâeddin Camii'nin genişletildiği 1221 yılından sonra Sultan Alâeddin Keykubat tarafından buraya vakfedilmiş olmaları gerekir. 5-6 metre uzunluktaki bu büyük halılar iri küfi yazılı bordürleriyle Selçuklu sanatının en âbidevi örnekleri arasında yer almaktadır. Geometrik motifler ve kuvvetle üslûplanarak geometrik şekillere uydurulmuş bitki motifleri, iri, dik hatlı küfi bordürler yanında Selçuklu

Resim/Picture 2

Konya Selçuklu Halısı
13. yy (0.90x0.74 m.)
İstanbul T.İ.E.M.

Konya Seljukian Carpet
13th century (0.90x0.74 m.)
Istanbul T.I.E.M.

of Seljukian carpets, along with big and vertical-lined Cufic bordures. Since they were produced for mosques, no figures were made use of¹.

By recent years, it was an unknown fact that the Seljukian used to produce rich animal-figured carpets in the same period. In 1990, in Nepal, Fred Çagan purchased an old animal-figured carpet on behalf of New York Metropolitan Museum. It was announced that this carpet was brought from a Buddhist monastery destroyed by the Chinese in Tibet. Additionally, four other old animal-figured carpets were explored in Tibet, with which the total number raised to 12. Those old animal-figured carpets found in Tibet had brought from Anatolia, carrying the same characteristics with other Anatolian Seljukian carpets in terms of wool type, technique used and colours. Technical analysis revealed that some of these carpets dated back to 12th-13th centuries. Of those carpet, a well-conserved animal carpet purchased by Kirchheim in Munich resembles to a carpet laid down under the feet of Mary during her wedding described on Sienna-school painting dated 1410, having been found in London National Gallery.

On one of the carpets, there observed such figures resembling to a cat or a man's face embroidered on ivory-coloured ground, a feature differing from other carpets. In view of the ordering samples of those carpets produced for Buddhist monasteries, they must have been prepared using a composition of odd creatures. Without having any order for production, it could not be rational that those carpets had been produced in Anatolia and then exported to Tibet.

Seljukian animal carpets experienced a development phase in 14th century to animal-figured carpets which had been, at first, recognised with the help of carpet descriptions of European painters, particularly the Italians. Later on, discovery of the original carpets ensured the clarification of those descriptions. In Anatolian animal carpets, those noble lines and mysterious concepts lasted until 16th and 17th centuries, but lost completely in the following centuries.

The carpet of 15 m² found in Beyşehir Eşrefoğlu Mosque in 30 May 1932 by R. M. Riefstahl, who found three other Seljukian carpets in the same Mosque, is exhibited at Konya Mevlâna Museum and considered as a sample of Holbein type. However, this naming given for its description on paintings of Hans Holbein is not true due to the fact that Holbein had never described those two types of carpet included in this group. Those types of carpets had been previously described by Italian painters and dated back to 15th century.

Holbein name has been used for those compositions seen also in 16th century with geometrical plant motifs stylised, beginning from the age of the Conqueror in 1451, in a way that the original could not be realised. However, the real development in 16th century started with carpets woven in Uşak region. The most glorious

Resim/Picture 3

Beyşehir Selçuklu Halısı 13. yy (1.70x2.54 m.)

Konya Mevlânâ Müzesi

Beyşehir Seljukian Carpet 13th century (1.70x2.54 m.)

Konya Mevlânâ Museum

period of Turkish art of carpet-weaving is divided into two groups: Uşak Carpets in 16th-17th Century and Ottoman Court Carpets. Of them, Medallion and Star carpets of Uşak are recognised names. Beginning from early 16th century, Medallion carpets of Uşak developed into their classical shape and immediately exported to Europe. There are samples with even 10 metres of length. Star carpets of Uşak are more common in terms of quantity. Those carpets, medium in size, are rarely longer than 4 metres².

Besides classical development of Turkish carpets, Ottoman Court carpets, a totally different group in terms of technique and decor, emerged in the second half of 16th century. A brand new style was created through naturalist leaf and flower decoration of Ottoman art

¹ Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul 1987, p. 13.

² Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, 2nd Issue, Ankara 1991, p.87.

Resim/Picture 4

Hayvan Halısı 15. yy
İstanbul Vakıflar Halı Müzesi.

Carpet with animal figure 15th century
İstanbul Vakıflar Carpet Museum.

Resim/Picture 5

III. Holbein tipi halı 16. yy
(4.30 x 2 m.)
Berlin İslâm Eserleri Müzesi

III. Holbein type carpet 16th
century (4.30 x 2 m.) Berlin
Museum of Islamic Arts.

halılarının en karakteristik özelliğidir. Bunlar cami için yapıldığından figür kullanılmamıştır.¹

Son yıllara kadar Selçukluların aynı dönemde zengin hayvan figürlü halılar da yaptıkları bilinmiyordu. 1990'da Nepal'de Fred Çagan tarafından New York Metropolitan Müzesi adına eski bir hayvan halısı satın alınmıştır. Bu halının Tibet'de Çinlilerce tahrip edilen bir Budist manastırından getirildiği bildirilmişti. Bununla beraber Tibet'de hayvan figürlü dört eski halı daha keşfedilmişti, hepsi 12 kadardı. Tibet'de bulunan bu eski hayvan halıları Anadolu'dan gelmez. Bunlar yünün cinsi, teknik ve renkleri bakımından diğer Anadolu Selçuklu halıları ile aynı özellikleri gösterir. Teknik analizler bunlardan bazılarının 13. hatta 12. yy.dan kaldığını göstermiştir.

Bunlardan Kirchheim tarafından Münih'de satın alınan iyi durumda korunmuş bir hayvan halısı Londra National Gallery'de bulunan 1410 tarihli Siena ekolü Meryem'in evlenmesi tablosunda ayaklar altında yere serili halıya yakın benzerlik göstermektedir.

Halılardan birinde diğerlerinden farklı olarak fildişi renk zeminde insan yüzüne veya belki kedi cinsine benzeyen şekillerin de yer aldığı görülür. Budist manastırları için yapılan bütün bu halıların sipariş olarak gönderilen örneklere göre bu garip yaratıklar kompozisyonu ile hazırlanmış olması gerekir. Sipariş olmadan bu halıların Anadolu'da yapılıp Tibet'e gönderilmesi düşünülemez.

¹ O. Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul 1987, s. 13.

with the use of such flowers as tulip, hyacinth, carnation and bright scarlet. For those luxurious carpets with elegant and rich patterns, Persian Sine knot was used instead of classical Gördes knot due to closeness of the ends. Woollen and cotton yarn knots are more closely woven, which created a softer, velvet-like impact.

At the end of 15th century, two paintings of Crivelli dated 1482 and 1486 describing a carpeting scene show three carpet descriptions. A similar original carpet, exhibited at İpirmüveszeti Museum in Budapest, is also a half-star medallion model, the use of which I observed on new Kazak carpets during my visit to Kazakistan in October³. Those carpets had lasted until 18th century and the development of Turkish carpets continued until the late 19th century.

In addition to weaving looms established by Abdülmecit in 1844 in Hereke, Abdülhamit II added another 100 looms and production of Hereke carpets was started. In Hereke, the production of same styled carpets have been continued with the management and supervision of the Sümerbank. Furthermore, efforts are ongoing for reviving and conserving the art of carpet weaving in such regions as Konya, Kayseri, Sivas and Kırşehir in Middle Anatolia, Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale and Ezine in Western Anatolia, and Kars, Erzurum, Van, Bitlis and Siirt in Eastern Anatolia.

The most important characteristic of Turkish art of carpet weaving is its continuity. It is important not to disregard the tradition while developing a new source or receiving any motifs or elements. However, it is important also to note that freedom of expression is the basis of innovation in art.

³ Ş. Yetkin, *ibid.*, p.30.

Resim/Picture 6

Beyaz Zeminli Uşak Halısı 13. yy
(1.70x2.54 m.)
Konya Mevlânâ Müzesi

Uşak Carpet with white
background 13th century
(1.70x2.54 m.)
Konya Mevlânâ Museum

Bu Selçuklu dönemi hayvanlı halılarının 14. yüzyılda hayvan figürlü halılar olarak yeni bir gelişme safhası kendini gösterir. Bu hayvan figürlü halılar ilk defa başta İtalyanlar olmak üzere Avrupalı ressamın eserlerindeki halı tasvirlerinde tanınmış, daha sonra bu halıların asıllarının bulunması bu tasvirlerin belirlenmesini sağlamıştır.

Anadolu hayvan halılarında bu asil hatlar ve esrarlı kavram 16. ve 17. yüzyıllar boyunca devam eder, fakat sonra tamamen kaybolur.

Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'nde üç Selçuklu halısını bulan R. M. Riefstahl'in 30 Mayıs 1932'de aynı camide bulunduğu, bugün Konya Mevlâna Müzesi'nde teşhir edilen 15 m2 büyüklüğündeki halı sonraları Holbein adı ile tanınan halı tiplerinin örneği olarak kabul edilir. Hans Holbein'in tablolarında görüldüğü için verilen bu isim doğru değildir. Çünkü bu gruba giren iki tip halıyı Holbein hiç resmetmemiştir. Bu tip halılar ondan çok önce İtalyan ressamın tarafından resmedilmiş olup, 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

1451 Fatih devrinden başlayarak bu halılarda geometrik ve aslı anlaşılacak derecede üsluplanarak geometrikleşmiş bitki motifli kompozisyonlar 16. yüzyıl boyunca da sürmekte olup, hep Holbein adıyla tanınmıştır. Fakat 16. yüzyılda asıl gelişme Uşak ve çevresinde yapılan halılarda başlar. Türk halı sanatının en parlak devri 16. ve 17. yüzyılda Uşak halıları ve Osmanlı saray halıları olarak iki esas grupta toplanır. Bunlardan Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak halıları alışılmış isimlerdir. 16. yüzyıl başlarından itibaren süratle gelişerek klâsik şeklini almış olan Madalyonlu Uşak halıları, hemen Avrupa'ya da ihraç edilmiştir. 10 m.'ye kadar uzunları vardır. Yıldızlı Uşak halıları sayıca daha büyük bir grup olup, orta boy halılardır. 4 m.'den uzunları pek azdır.²

Türk halılarının klâsik gelişmesi yanında teknik ve dekor bakımından tamamen farklı bir grup Osmanlı Saray halıları 16. yüzyılın son yarısında ortaya çıkar. Osmanlı

sanatında ortaya çıkan natüralist yaprak ve çiçek dekoru lâle, sümbül, karanfil ve nar çiçekleri ile yepyeni bir üslup yaratılmıştır. Çok ince ve zengin desenli bu lüks halılarda, uçları birbirine daha yakın olduğu için klâsik Gördes düğümü yerine İran Sine düğümü kullanılmıştır. Yün ve pamuk iplik düğümler daha sık olup, kadifeyi andıran yumuşak bir etki bırakır.

XV. yy sonunda Crivelli'nin 1482 ve 1486 tarihli tablolarında resmettiği teşhir sahnesini gösteren iki resimde üç halı tasviri görülmektedir. Bunun benzeri orijinal bir halı Budapeşte İparmüveszeti Müzesi'nde yarım yıldız madalyon örneğinin ekim ayı başında Kazakistan seyahatinde yeni Kazak Halılarında kullanıldığını görmem geleneğin devamına işaret etmektedir.³

Bu halılar 18. yüzyıla kadar sürmüş, bundan sonra 19. yüzyıl sonuna kadar Türk halısı gelişmesine devam etmiştir.

1844'de Abdülmecit'in Hereke'de kurdurduğu kumaş tezgâhlarına 1881'de II. Abdülhamit 100 halı tezgâhı kurdurup, Hereke halılarının yapılmasını başlatmıştır. Burada Sümerbank idaresinde aynı üslûpta halılar bugün de yapılmaktadır. Ayrıca Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir bölgesi ile Batı Anadolu'nun Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale, Ezine, Doğu ve Güneydoğu'da Kars, Erzurum, Van, Bitlis ve Siirt'de halı sanatının canlandırılması ve devamı için çalışılmaktadır.

Türk halı sanatının en önemli karakteri devamlılığındadır. Yeni bir kaynak geliştirmek herhangi motif veya unsur alma veya vermede geleneğin gözden kaçırılmaması önemlidir. Bunun dışında her türlü ifade hürriyeti sanatta olacak bütün yeniliklerin esasıdır. ❁

² Ş. Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, II. baskı, Ankara 1991, s.87.

³ Ş. Yetkin, *a.g.e.*, s.30.

A form of art developed through time faithfully
following its historical process ...

Nemrud Collection™

Design #3310 Available in different color combinations and sizes.

Nemrud Collection™ is hand woven in Turkey using 100% handspun wool and natural dyes.

© Copyright 1997

Nature's Mysticism™

A sophisticated
concept is simply
redefined based
on traditional
values in order
to satisfy today's
tastes ...

© Copyright 1997

Istanbul Collection™

Design #3653 Available in different color combinations and sizes.

Istanbul Collection™ is hand woven in Turkey using 100% handspun wool and natural dyes.

CAPADOCIA®
Rugs & Kilims

240 Peachtree Street, NW #4-B-3

Atlanta, Georgia 30303 USA

Phone: (404) 584 8442 Fax: (404) 584 8449

Divanyolu Cad. No: 76

Sultanahmet, Istanbul 34410 TURKEY

Phone: (0212) 513 9113 Fax: (0212) 520 5443

www.capadocia.com